В наш час поступово потверджується намір письменників, хто супроти зневаги до "містики" шукали (невловимих для холодносердного раціоналіста) правд про душу і про вищі могутності, що накреслюють розвиток, загоюють рани, душевні і тілесні, і покликають дбати про посмертну майбутність.

Кожній істоті, мов на незримій таблиці, кладеться "програма": жити. Найскромніша рутка-зимозелень, доростаючи пори, ніби здійснює наказ — процвісти визначеними суцвітками, певної форми і пахощу. Прикмети процвітання, вважаєм, заключено в зернині, звідки виросла; як заключено? — там надто мало часток, хромосомних чи що, нести найдокладніші записи — до життя: про кольори, запах, розміри і обрис, соки і пилок, викрій листя і будову стеблини, коренів і квіток нести записи про закономірності: ріст, цвітоношення, врожай, погасання. Здається, осібні складники в зернині, як ряди знаків, діють, через загадкові тексти "поеми" — в відбуванні неосяжно складної композиції: життя квітучої рослини. Тільки ж тут розрив логічного зв'язку в відповідності: бо — як? як через найдрібніші речовинні частки в зернині, зовсім безвиразні, передзначено майбутню, постійну для роду і виду, складню квітки в її рисунку, добір барв і аромату? — передзначено назавжди.

Можливо: як в поезії; коли вона природно народжується з глибини почування найправдивішою і найдовірнішою сповіддю. Тоді душевний стан виразиться з високими властивостями настрою, в його ліричних барвах, тембрі, тональності — для "течії" віршу.

Близько, але неприступно для наших очей, розгортається надматеріяльність: можна гадати — мов явищами на всіх вищих вимірах з математичного пізнання; крізь її загадкові знаки і візерунки діє джерельна всесвітла мисль: всьому покладає призначення.

Виникає в самому мистецтві потреба зважити на чинник, для якого тяжко терміну добрати; можна означити: "просвітлена духовність".

Невимушений вибір стежки в житті і пізнанні, з твердими забезпеченнями проти явного чи помаскованого насильства, становить передумову нового, назвемо — "синтетичного" мистецтва. Без неї творчість обернеться або в панегірництво, або переважно в однобічні і збіднені стилі законного протесту проти несправедливого стану речей, передусім — проти тиранії, супроводжені в рівень з нею нотами жорстокости.

Спинити творчість неможливо; можна зґвалтувати, — тоді виникнуть речі потворні, що впадуть, як карби, на могилу напасника; або речі сірі своєю взірцевою посередністю.

Нескута творчість — доконечна: в поміч для наближення до найістотнішого.

Мета вічної душі: приєднатися назавжди до анге-лолюдської Церкви неба і землі — до "містичного тіла" Христового. Одна з доріг — вільна творчість; в ній справджено дозвіл: наблизитися нескривленою доброю волею до істин, що в царстві Спасителя, зокрема — і всім тим, хто, супроти сутінків власного атеїзму, в великій чесноті своєї натури, жадає світла.

Тут — перемога душі над матеріяльностями: пересвітлення їх багатства, через течію мистецького досвіду, в вищу дійсність, — і посилення душі проти своєї косности.

Знайдено метафору, як духовний поступ, як сполох образного думання на межі між рядами явищ; ціль її — виразити незнану найсправжнішу сутність одного явища, переносячи до нього прикмети другого явища: для нежданного освітлення. Без неістотних подробиць, обидва відкриваються через мовний малюнок — в новій видноті, ніби від

надсвітности, ніби обняті свідомістю справедливої вселенської сили, що об'єднує їх, бачачи подібність.

"На берегах вічности ходить сонце... в шлеях" — зразкова двоступнева метафора з концептивною з'явою.

Сполох образности, над всім звичайним пропливанням подій, здіймається в виміри з потоками більших енергій: з помноженою силою картинности і розкритою загадкою прожиття; з дзеркальністю для глибшої дійсности і дією "зверхреальних" уявлень, справжніх вищою правдою.

Чути стало в метафоричній мові покоряючу силу, знану споконвіку; потім, в часи різнородного світоскривлення, її втрачено. Тепер поети пробують відродити її, відчуваючи, чого бракує.

В сназі життєтворчости знаходить собі поезія підставу, як метафора, як спосіб оживлювати, зокрема — наподібнюючи неодухотворені речі до істот. Тут більш, ніж "прийом"; тут реальна дія, що допомагає наблизитися до невідомої значности буття, якої вповні неможливо відтворити з самої логіки та відчуттів.

Без поезії немає дійсного образу Божого світу. Про нього, в широкій течії нашої всенародної мови, через форму "думи", завжди було казання — в величності врочистого строю.

Було віддзеркалення в церковно-слов'янській архи-поетичності наших богослужебних текстів.

Інші приклади: мова великих трактатів XVII століття; або — Грандіозний "мозаїчізм" говірки в писаннях Сковороди, в якійсь дивенній "надмові", в самотворному реченії старчика. Його стиль, становлячи новіший лад, супроти полемік попереднього століття, більш проникненний і екстатичний, розкриває велику і щиру молитовність

мислителя, коли сприймає світло небес одночасно через Біблію і через книгу світотворчости, задивлений на "милість миру".

Виклад в Сковороди заповнений словами мішаними, і як звичайно, читач попереду дивується, а, пильний, при повторних переглядах призвичаюється зважати вже більше на потужну "фігурність" мовлення, на безнастанну боротьбу в розвитку думок і стильову "конструкцію"; її Сковорода взяв від людей старшого покоління, багатих життьовою мудрістю і знаннями з славних книг.

Подібно і Гоголь: сприймав ритмізовану патетику з старовинної творчости і, пересвітливши по-своєму, якимись чудесними контрапунктами вводив до прози.

Тут, як в "кобзаризмі": великоторжественність розповіді з бурхливими ладами і святковою могутністю висловів: при суворій дикції.

Була в нас від давнього письменства ціломудренна, безконечно гарна, свіжа, мужня, оригінальна: "строгість": батьківська, любляча, що ховає красу свою; одіжна риза, земна в духовному крузі — для дуже доброго серця, що все себе висвічує серед безладного довкілля.

Зрештою прогомоніло слово про світотвір Божий по-пророчому в Шевченка: в лев'ячих віршах, а близько до них — в другому вершинному, поряд "Кобзаря", пам'ятнику всієї нашої мови: в Купішевих перекладах з Біблії.

Висловилася, про життя в мирі хрещеному, і друга правда через нашу мову — материнська і взагалі жіноча: від ліричних талантів; сама сердечність, замилування і зворушливість; наповнює особисту пісню по вінця.

Гоголь казав, що тут "невиразима ніжність почуттів"; здебільшого також простота і шляхетність вислову і ладу. Пісня розкривається не

тільки перед слухачами, хто проживає в селі, коло майдану чутна, — вже і не перед самими людьми країни, навіть і не лише перед світом; ні! вже і перед небом: воно візьме на розсуд — все, що діється в серці. Дужого виголосу тут і не треба, — тільки неізреченно ласкава, ніби висповідна, мова співу сцілить серце біля прихиленого неба.

Здебільшого тепер забуто серед письменників покликання: прославити Творця в чудесних провидах і діях його; а колись пам'ятали корифеї, і з'являлася в них ніби літургійність надхненні як найістотніша.

В поезії, в її суто мистецьких "теренах", означений красними обрисами, сповнений життьового багатства, вірно віддзеркалюється твір Вседержителя: людина і всесвіт, з призначеними дорогами життя для душі, яка так часто скривлює їх.

"Краєвид" нашого буття, для зору "звідти": з надфізикальности, напевно відкривається в відмінних значеннях: непросторових і надчасових, ніби в законах музичних, і мабуть синкретизовано всі відчуття. Можна думати: в сприйманні там — з'єднується: "видимість" єства, приналежна до "ненашости", і також земна видимість: в повному змісті "інобаченого" образу. Поезія споконвіку прагнула здогадатись про нього.

Відходячи звідси, як означує народний вираз — "переставляючися", душі його знаходять. Воно тут підготовляється, коли в найістотнішому крузі, в духовному житті, звільняємо свої серця від мертвизни обмежених "стихій".

Проти неї — цілий космос душевного, в нас самих; він — перший для мистецтва. Недобре поетові трудитися над самими природознавчоподібними описами; бо передусім чуттєво-живе має входити в вірші: через їх різноманітність. Враженнями від світу, оживленого силами серця, "кормиться" поезія і сама творить їх заміни.

Побирає реальні подробиці з "краєвиду" — в самісний круг уяви: "ожизнити" його, виправданий щирістю — вісницею, що послана вірою в світ з'явити чудесність; як прикмета праведности серця і перша краса душі. Найповніша щирість повинна визначити вірш, навіть через пароксичну внутрішню боротьбу, коли зв'язуються в душі різні пір'їни намірів: одна з янголового крила, а друга — з демонового. Від реального людського побуту, для справедливого змалювання, такі сполуки мабуть найбільш характеристичні; найбільш вимовні для драматизму та глибини мистецьких описів. Навіть ница, зла щирість радше шанована, ніж якась "доброзла"; бо першу з них зразу видно, і знати, як при ній діяти треба; в той час коли друга — туман: за добрим рожевим поцвітом, гляди, криється пропасниця.

Справжня щирість завжди добра; в ній нема "оглядчивости"; вона діяльна і товариська. Без неї вигасає мистецтво, любов, мирний лад життя.

Вона — жива вода, що оновить серце, вкріплюючи письменство в мистецькій праведності: від світла з крузі духовного життя, навіть супроти найсірішої щоденности.